

بررسی نقش بازی کودکان و همبازی شدن والدین با آنها در رشد شخصیت کودک

فیروزه محمدیاری

چکیده

بازی مقدمه ای برای عمل جدی و هدفمند است. در بازی است که کودک به توانایی های خود در برقراری ارتباط با دیگران و قدرت زبانی، عقلی و جسمی نهفته در وجودش پی می برد. کودک بدون دوران بازی، کودک بدون دوران زندگی است. بنابراین بازی، زندگی کودک نیست، اما تمام زندگی کودک بازی است. از راه همبازی شدن با کودک نیز می توان چگونگی کنترل عواطفی مانند خشم و محبت را به او آموخت این مقاله به روش تحلیلی- پژوهشی و با استناد به روایات و سیره عملی اهل بیت (علیهم السلام) نقش بازی کودکان و همبازی شدن والدین را در رشد شخصیت کودک مورد بررسی قرار می دهد. ماحصل این بحث در دوبخش ارائه شده است که شامل فواید و کارکردهای بازی در رشد شخصیت کودک، شرایط همبازی شدن والدین با کودکان.

کلید واژه ها: بازی، کودک، رشد، والدین.

شخصیت هر کس عبارت است از «او» و رویه ای که به آن عادت کرده و کارآمدهایی که به دست آورده است. و رشد یعنی رسیدن به حدّی که بتوان مسائل زندگی و امور زندگی و خیر و شر را تشخیص داد. در اصطلاح دینی، رشد عبارت است از «سلوک راه راست» یعنی صلاح راه دین شخصیت هایی راه یافته هستند که مسیرشان را در زندگی، مطابق موازین دینی و اخلاقی و انسانی ترسیم کرده، کمتر دچار انحراف می شوند. بنابراین اگر در اندیشه آن هستیم که فرزندانمان از شخصیت کاملی برخوردار شوند و در آینده نزدیک، به دیدگاه های سنجیده دست یابند. باید مراحل متلفف رشد را طی نمایند و دوران کودکی رضایت بخشی را سپری کنند تا به صورت افرادی شاد و سرزنده در زندگی مسرت بخش خویش ادامه دهند. یکی از راه هایی که در رشد کودک اهمیت ویژه ای دارد. فرصت های بازی آزاد است که برای رشد و سلامت آن ها بسیار حیاتی است. بازی وسیله ای است برای یادگیری، آمادگی نسبت به زندگی، ابتکار، کسب موفقیت و سرشار شدن از شادی و نشاط، رشد اندام ها، اجتماعی شدن کودک، ارضای میل برتری جویی و خود نمایی، تسکین عواطف و بیرون ریختن ناراحتی ها، شناخت شخصیت کودک، مبارزه با رفتارهای اضطرابی کودک، به طور خلاصه، بازی موجبات رشد همه جانبه کودک را در بعد جسمی، عاطفی، اجتماعی، عقلی، اخلاقی و دینی را فراهم می آورد. و از جمله راه های پرورش شخصیت در کودکان همبازی شدن والدین با آن هاست که نقش سازنده و مثبتی در تعادل روحی و جسمی کودکان ایفا می کند. مشارکت پدر و مادر در بازی کودکان و آزادیدادن به کودکان تا بر طبق دلخواه بازی کنند یکی از مهمترین عوامل رشد توانایی های کودک است که در تکوین شخصیت مستقل و با ثبات او نقش مهمی دارند. بنابراین بازی نیاز ضروری برای کودک است. و ما نمی توانیم کودکی را تصور کنیم یا ببینیم که بازی نمی کند؛ حتی پیامبران و شایستگان دیگر نیز از مرحله بازی گذر کرده اند؛ اگر چه چگونگی و شیوه های بازی آنان و دیگران تفاوت دارد. از این رو، در روایت ها بر اشباع نیاز به بازی تأکید شده است.

در این رابطه مقالات و تحقیقاتی صورت گرفته که تبیین تأثیر بازی پرداخته شده است.

مهدیه کشاورز، رضا علی نوروزی (۱۳۹۷) در مقاله، جایگاه و نقش بازی در تربیت دینی کودکان، اثرات بازی در تربیت دینی کودکان را به صورت کلی بیان می کند و سعید بهشتی (۱۳۹۰) در مقاله (بررسی نقش بازی در تربیت کودک از دیدگاه قرآن و سنت معصومین (علیهم السلام)) تربیت جسمانی، عقلانی، اجتماعی و عاطفی کودک را از اثرات بازی می داند.

با توجه به نبود تحقیقات اختصاصی در زمینه نقش بازی کودکان و همبازی شدن والدین با آنها در رشد شخصیت جسمی، روحی، عاطفی و ذهنی و ضرورت فهم این موضوع برای متصدیان امر آموزش و پرورش به خصوص والدین، این مقاله سعی دارد پس از رجوع به کتب دینی و آموزشی، پژوهشی بر موضوع فوق داشته باشد.

در پژوهش حاضر علاوه بر بیان اثرات و کارکرد بازی و نقشی که در رشد شخصیت کودکان دارد شرایط همبازی شدن والدین نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

(۱) تعریف بازی

به بیان فعالیت جسمی یا ذهنی هدفدار که به صورت فردی یا گروهی انجام شود و به ایجاد لذت و برطرف شدن نیاز کودک بیانجامد، بازی گویند. بازی کردن، نوعی استعداد فطری نزد کودک است که در خلال آن، رهایی از انرژی زاید دست می دهد.

به بیان دیگر، بازی تفکر کودک است. کودک هنگام بازی به آزمایش، تقلید، مذاکره، آمادگی و حدود ذهنی موقعیت های زندگی واقعی می پردازد. او آنچه را در خانه می آموزد. با انجام بازی تکرار می کند و هنگام تکرار، درباره آن می اندیشد (سیده مریم حسینی، کودک، بازی، اسباب بازی)

۲) ضرورت بازی

الف) چرا بچه ها باید بازی کنند؟

در جهان امروز، بالاترین و بهترین تردید برای کشورهایی که بخواهند در دنیا حرفی برای گفتن داشته باشند، تولید فکر و ایده نو است. این مسأله ضرورت توجه به خلاقیت و پرورش آن را در کودکان و نوجوانان به خوبی نشان می دهد. خلاقیت موهبتی است که در همه انسان ها به طور نهان وجود دارد؛ اما شکوفایی و گسترش آن به مقدماتی نیازمند است. از جمله این مقدمات: فرام کردن بستری مناسب برای بروز خلاقیت است که بازی یکی از این بسترهاست.

مورس والاس در این زمینه می گوید: «هر کودکی استعداد نابغه شدن را دارد. مهم آن است که این حقیقت را باور کنیم و عوامل شکوفایی آن را فراهم سازیم».

مشاهدات گوناگون گویای آن است که کودکان از هنگام تولد بازی را آغاز می کنند و با افزایش سن و دست یافتن به تجربه، تنها نوع بازی خود را تغییر می دهند بدن کودک در آغاز زندگی مرکز بازی هاست. کودک با اعضای بدن خود بازی می کند، و در واقع پیش از آنکه ما به حرکت او به عنوان بازی توجهی داشته باشیم، او بازی خود را همراه با مجموعه ای از اکتشافات و تکرارها، تکان دادن اعضای حرکتی، ادراک حسی همراه با حرکات محیطی مانند صداها آغاز می کند. (سیامک رضا مهجور، روان شناسی بازی) بازی سرعت رشد ذهنی کودک را بالا می برد. از این رو، آشنا کردن او با بازی و محرک بازی، یکی از عواملی است که رشد شناختی کودک را آسان می کند. بازی برای رشد جهات ذهنی، عامل اساسی به شمار می آید.

ب) بازی و سلامت کودک

علاقه کودک به بازی، نشان سلامت اوست و اگر کودکی بازی نکند باید به سلامت او مشکوک شویم. و در اندیشه درمانش باشیم. انسان به حرکت و جنبش نیاز دارد و بازی بخش مهمی از این نیاز است. هر فردی برای رشد ذهنی و اجتماعی خود به اندیشیدن نیاز دارد. و بازی خمیرمایه این اندیشه است. آمادگی جسمی و روحی برای رویارویی با

مشکلات، بخشی از فلسفه کودکان است. بنابراین هر چه گسترده تر، پیچیده تر و اجتماعی تر باشد، کودک مصونیت روانی بیشتری می یابد. کشف دنیای اطراف، بخش دیگری از فلسفه بازی است. کودک حس کنجکاوی خود را از این راه ارضا می کند. بنابراین به طور کلی می توان گفت، بازی عاملی برای تقویت فعالیت های ذهنی، عقلی، اجتماعی، عاطفی و سلامت کودک است. کودک سالم به بازی عشق می ورزد؛ به حقیقت، با آن زندگی می کند؛ و دنیایی جز دنیای بازی نمی شناسد.

(۳) فواید و کارکرد بازی

بازی برای کودک جدی ترین موضوع حیات است. واژه بازی برای بزرگسالان، مساوی با وقت گذرانی، بطالت و ... است. که مانع تکامل و تعالی می گردد؛ اما در مورد کودک، بستر رشد و تکامل اوست. دوران بازی کودک، دوران تعطیلی تکامل نیست؛ بلکه دوران شکوفایی استعدادهای او از طریق بازی است. از این رو، توصیه شده که به کودکان خود اجازه بازی بدهید و کودکی که بازی گوش باشد، در بزرگسالی، خوش فهم و بردبار می شود.

بازی، فواید و کارکردهای فراوانی دارد که در زیر به برخی از آنها اشاره می شود:

۱-۳- نقش بازی در رشد اجتماعی:

از بازی برای پرورش و رشد مهارت های اجتماعی کودکان به شکل گسترده ای می توان استفاده کرد. در بازی های گروهی و مانند آن کودک سازش اجتماعی، همکاری، همدلی، وفاداری، تحمل عقاید مخالف، گذشت و توانایی تأثیر گذاری و نفوذ در دیگران را می آموزد. آدلر، از روانشناسان بزرگ می گوید: همه رفتارهای انسان در یک زمینه اجتماعی رخ می دهد. انسان بنابر نیازهایی که دارد؛ ناچار است با دیگران رابطه داشته باشد. پس باید مهارت های بهتر زیستن را فرا گیرد.

کودک در خلال بازی محیط اطراف خود را کشف می کند؛ نخستین گام ها را برای اجتماعی شدن بر می دارد؛ مشارکت با گروه را فرا می گیرد و چگونگی تأثیر گذاری بر دیگران و تأثیر پذیری را می آموزد.

است.» فراز «و ابو کما خیر منکم» نکات تربیتی فراوانی در بر دارد. از جمله اینکه حضرت در این فراز احترام به یزرگسالان را در ضمن بازی به کودکان منتقل می کند. دیگر اینکه ارزش شخصیتی حضرت علی (علیه السلام) را در قیاس با دیگران یادآور می شوند. و امام حسن و امام حسین (علیهم السلام) را متذکر می سازد که فرزند چه شخصیت با عظمتی هستند. و فرزند چنین شخصیتی چه مسئولیت بزرگی را برایشان به بار می آورد. سوم اینکه تعبیر «خیر منکم» را به کار برده اند که از یک سو، بیان فضیلت امام علی (علیه السلام) با ضمیر جمع حاکی از برتری امام علی (علیه السلام) بر همه در همه ساحت های شخصیتی و اجتماعی و از سوی دیگر، احترام به امام حسن و امام حسین (علیهم السلام) است. چهارم اینکه معرفت و تمجید از کودک ممکن است سبب ایجاد روحیه خود بزرگ بینی در او شود. و حضرت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) با یادآوری فضیلت امام علی (علیه السلام) به آنها یادآور می شوند که فکر نکنند از همه بهترند؛ حتی از پدر و مادرشان. سرانجام نکات یاد شده این اصل و قاعده کلی را در روش بازی بیان می دارد که والدین بکوشند در خلال بازی ارزش های دینی و انسانی را به کودک منتقل کنند.

حضرت زهرا (سلام الله علیها) نیز وقتی که امام حسن و امام حسین (علیهم السلام) را به بازی و می داشتند، به خواندن اشعاری از شباهت آنها به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امام علی (علیه السلام) سخن می گفتند. بدین ترتیب، ذهن کودک را به این حقیقت رهنمون می کردند که مشابَهت با شخصیت های بزرگ ارزشمند است. ایشان در مصرع هایی دیگر از عبودیت خداوند در کنار شباهت آنان به رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) می سرودند و فرزندان خود را به عبادت خداوند تحریک می کردند. سخن از پرستش خداوند و مشابَهت با رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، نخست نشان این است که پرستش خداوند بالاترین ارزش است که حضرت فاطمه (سلام الله علیها) در بازی آن را به گوش کودکان می رساندند؛ دوم پرستش خداوند و مشابَهت رسول خداوند (صلی الله علیه و آله) رابطه ای تنگاتنگ دارد؛ بدین معنا که میان آن دو شخصیت وجود دارد و یکی از راه های رسیدن به عبودیت الهی شبیه ساختن خود به پیامبر گرامی اسلام و امیر المؤمنین (علیه السلام) است.

۳-۴- شرط دوم آزادی در بازی

معنای آزادی در بازی آن است که پدران و مادران-تا زمانیکه نوع بازی برای کودک یا دیگران خطرناک نیست و با اخلاق عمومی منافات ندارد- در تعیین زمان، نوع و روش بازی کودکان دخالت نکنند. کودکان در خردسالی خوش ندارند، پدر و مادرشان در بازی آنان دخالت، و پی در پی بدیشان امر و نهی کنند. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) حسن و حسین(علیهما السلام) را در ارتباط با خود، کاملاً آزاد گذاشته بودند. آنان نیز گاه بر پشت پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) سوار می شدند و می گفتند: حل حل: «زود برو!» پیامبر(صلی الله علیه و آله) نیز به ایشان می گفتند: نَعَمْ الْجَمَلُ جَمَلُکُمَا؛(بحارالنوار، محمد باقر، ج ۴۳، ص ۲۹۶). «چه خوب شتری است شتر شما!» چنین رفتاری در دیگر کودکان نیز پیوسته تکرار می شود؛ چنانکه دوست دارند هنگام سجده، بر پشت والدین خود سوار شوند. از این رو، والدین نباید با کودکان خشونت ورزند و آزادی اشان را سلب کنند؛ زیرا آنان کم کم خود این کار را ترک می کنند. بهترین بازی در دیدگاه کودک، چیزی است که خودش انتخاب کند یا بیافریند. او یا خودش راه جدیدی را برای بازی می یابد، یا روشی ویژه در استفاده از بازی کشف می کند. دانشمندان علوم تربیتی و روان شناسان با تأکید بر آزاد گذاشتن کودکان در بازی می گویند: هنگامیکه کودکان برنامه ویژه ای را برای انجام دادن کارهای خود در نظر گرفته اند، مانعشان نشوید؛ زیرا استمرار در اجرای نقشه ای ویژه، بدون توجه به موانع موجود در راه اجرا کردن آن، عامل مهمی در شکل گرفتن شخصیت کودک به شمار می آید. ما باید کودکان را آزاد بگذاریم که بازهای خود را مدیریت کنند و بتوانند دانستی های لازم را از بازی های خود فرا گیرند. باید رشته اختیار بازی را به کودک سپرد تا آنچه را که نیروی تخلیش می گوید، انجام دهد. تنها این هنگام است که بازی او مفید خواهد بود.

نتیجه گیری

بازی برای کودک یک کار جدی و یک ورزش طبیعی است، انرژی های زاید را به مصرف می رساند. و عضلات او را تقویت می کند، به همین وسیله با انسان های دیگر ارتباط برقرار می کند و روح تعاون و همکاری و مسئولیت پذیری و سازش اجتماعی در او پرورش نی یابد. به وسیله بازی های دسته جمعی، نحوه هم زیست مسالمت آمیز، همکاری و تعاون با دیگران، رعایت حقوق آنان، رعایت نظم و قانون، دفاع از حقوق مشروع خود و تسلیم در برابر مسئولیت های دیگران و به طور کلی زندگی اجتماعی را فرا می گیرد.

اسلام به همبازی شدن با کودکان تأکید کرده است، و سیره عملی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نشان دهند آن است که بازی با کودکان در تربیتشان مؤثر است. از این رو والدین شایسته است که گاهی با کودک همبازی شوید یا به درخواست کودک برای بازی با او پاسخ مثبت بدهید؛ زیرا مشارکت والدین در بازی کودکان آثار بسیار خوبی دارد و علاوه بر اینکه برای کودکان سرور انگیز و نشاط بخش است. مایه رشد استعدادها و تملطیف عواطف آنان نیز خواهد شد؛ بازی اگر به قاعده و سالم باشد، می تواند تفکر کودک را رشد دهد. از این رو گفته اند: بازی تفکر کودک است. شیخ صدوق از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) روایت می کند که فرمود: من کان عنده صبی فلیتصاب له؛ هر کس کودکی داشته باشد باید با وی کودکانه رفتار نماید. از این رو والدین می توانند مانند پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و حضرت زهرا (سلام الله علیها) از ظرفیت های نهفته در بازی بهره ببرند و محتوای مطلوب خود، از جمله مسائل اعتقادی کودک و دینی را با بازی همراه کنند تا جهت گیری سیاسی و اجتماعی کودک را آنگونه که می خواهند رقم بزنند تا هم از جنبه های اجبار و تحکم آن کاسته شود و هم برای کودکان جذاب و دوست داشتنی گردد.

منابع

*قران

*نهج البلاغه

کتابها

- ۱-امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، چاپ: ۴، قم: بوستان کتاب، ۱۳۹۱.
- ۲-اخوی، ابراهیم، خدا در زندگی کودکان و بررسی زندگی معنوی کودکان، چاپ: ۳، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۴.
- ۳-بهشتی، احمد، اسلام و حقوق کودک، چاپ: ۸، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۳.
- ۴-ساجدی، ابوالفضل، کوشا، غلام حیدر، روش های تربیت اجتماعی در خانواده و شاخص های آن، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۴.
- ۵-صالحی، علی محمد، بازی را جدی بگیرید، چاپ: ۳، مرکز مشاوره و روان شناسی مأوا- انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۵.
- ۶-مروجی طبسی، محمد جواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیهم السلام)، چاپ: ۱۸، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۳.

مقالات

- ۱-حسینی، سید نظام، آثار سودمند بازی بر رشد کودکان، سایت الحون <http://rasekoon.net/atlcsl/show>
- ۲-پایگاه اطلاع رسانی تخصصی حوزه، نقش بازی در پرورش خلاقیت کودکان، www.madadkar.org.

۳-عظامی، محمد رضا، کرمی، فرشاد، مادران چگونه در تربیت دینی فرزندان در خانواده نقش ایفا می کنند، مرجع دانش، ۱۳۹۵.